

III.

Spet na Jesenicah (1945–1948)

Drobni, bežni spomini iz otroštva

Po treh letih bivanja na Hrušici smo se meseca decembra leta 1945 preselili na Jesenice, in to na Plavž, v najmanjšo od treh železniških enonadstropnih hiš, ki so jih zgradili še Nemci ob Gosposvetski cesti, pozneje Cesti maršala Tita. Dve dopoldanski uri in smo bili preseljeni.

Trisobno stanovanje z veliko kuhinjo in vežo, kopalnico, straniščem in posebnim prostorom za obleke in čevlje ter shrambo je bilo bolj mrzlo kot toplo, posebno kuhinja pozimi kljub kurjenju. Rekli smo ji kar "sibirija". Tako smo zime večinoma preživeli v otroški sobi in tam dobro kurili, da nas ni zeblo. Stanovanje naj bi imelo tudi kopalnico. Vse v redu in prav, prostor za njo je res bil, a banje in tuša ni bilo notri in ju tudi nismo mogli dobiti. Zato smo kopalnico preuredili za dodatno shrambo in odlagališče raznih reči (rumplkamra). V zimskih nočeh in še celo v nočeh zgodnje pomladi se je v kuhinji tako shladilo, da se je do jutra naredila na njeni severni steni debela srež. Čez dan je izginila. Čez noč pa se je spet nabrala, enkrat bolj, drugič manj izrazita. Pozimi je mama v kuhinji le skuhala, jedli pa smo v topli otroški sobi. Šele od sredine aprila dalje smo kuhinjo normalno uporabljali. Normalno pomeni, da smo vse tri dnevne obroke jedli za mizo v kuhinji.

Vsakemu stanovanju so pripadali še klet (celo dve), prostor na podstrešju in vrt nad skupnim velikim dvoriščem. Kure smo gojili v kleti, kjer smo imeli premog. V te železniške hiše na Plavžu je prišlo tudi nekaj družin iz Hrušice, kamor so jih Nemci preselili med okupacijo tako kot nas. Nič se nismo obiskovali. Kar nekam tuji smo si bili.

Zahodni del Jesenic–Plavž leta 1963; vse tri železniške hiše so vidne pred tremi stolpnici in oblikujejo črko L, dve, s temnima oziroma manj osvetljenima strehama, sta vzporedni s Cesto maršala Tita, tretja, vsa osvetljena, pa pravokotno na njo. Na bivšem velikem dvorišču stojita dva bloka. Na sliki so dobro vidne tudi Novakova, Novšakova in hiša, v kateri je bil frizer in delno še Marijina kapela. Od zadaj je vidna tudi Hiralnica, spredaj pa del struge potoka Jesenica. Slika je izredno natančna. Celotna tri okna (kuhinje, stranišča in veže) našega stanovanja se vidijo. Fotograf neznan. *Vir: splet.*

Kakega posebno širokega razgleda s tega stanovanja ni bilo, čeprav smo stanovali v "najvišjem", tj. prvem nadstropju. Iz kuhinje si videl del skupnega velikega dvorišča in proti severovzhodu nekaj hiš v daljavi ob poti (zdaj asfaltirani cesti) od Čufarjeve trgovine do Planine pod Golico. Iz sob na južni strani hiše pa se je videl del Gosposvetske ceste do mostu čez Jesenico na zahodu, nekaj hiš čez cesto in še pri veliki Marijini kapeli ter večino Mežaklje, ampak bolj iz žabje perspektive. V neposredni bližini na zahodni strani hiše je bila dolga, široka in okoli dva metra globoka zapuščena in zanemarjena jama (najbrž pripravljen izkop za morebitno gradnjo nove hiše), čez cesto je stala Novakova domačija, levo ob poti v Hiralnico, kakor smo rekli današnjemu Domu upokojeencev, pa je bil travnik in nato Novšakova hiša (stanovala Zmago Novšak in sošolec Ignac (Nace) Nagode, poznejši pilot) z lepim vrtom, nasproti, na desni strani te ceste, pa malo večja čedna hiša, kjer je bil frizer.

V naši hiši so stanovale naslednje družine: 1. stopnišče, pritličje: Verbole, Matoh, pozneje Seljak; 1. nadstropje: Prosen, Gorjup; 2. stopnišče, pritličje: Potisek, Avbelj (hčerka Mika, sošolka moje starejše sestre), pozneje Pristov; 1. nadstropje: Pajevič, pozneje Varl Žmitek.

Aprila 1946 se je v tej hiši rodila moja mlajša sestra Nuša. Od zdaj dalje je naša družina štela pet članov. Oče je sprva še urejeval promet na železniški postaji Jesenice, pozneje pa je napredoval, prevzel mesto planerja in delal v pisarni.

V okolici naše hiše oziroma sploh na vsem Plavžu takrat še ni bilo nobenega bloka. Zdaj jih je toliko, da omenjene tri hiše, čeprav so jih medtem dvignili za eno etažo, pravzaprav zgledajo majhne v primerjavi s pozneje zgrajenimi bloki in stolpniciami.

Na Plavžu sem kmalu spoznal fante moje starosti. Pozimi 1945/46 sem se skupaj z njimi že smučal po gričkih v okolici in se sankal od Križa v dolino. Posebno nočne vožnje s sankami okoli polne lune so bile svojevrstno doživetje. Smučali pa smo običajno od ene višje ležeče hiše pod cesto na Golico, nato vzporedno z njo do Pšeniceve hiše in tam zaključili smuk s kristijanijo. Tudi od Hiralnice dol po cesti mimo Novšakove hiše vse do Gosposvetske ceste so nas smučke dobro nesle. Naučil sem se skakati. Pod hribom, kjer je tekla cesta na Golico, je stala majhna smučarska skakalnica, kjer je bilo mogoče skočiti okoli deset metrov. Skočil sem kakšnih šest metrov.

Naseljenih je bilo precej mladih družin, zato je bilo veliko otrok. Poleti smo se množično igrali na okolnem velikem dvorišču, na travnatem površju okoli naše in sosedne hiše smo se "šli panat", kot smo rekli otroškemu nogometu, če smo le imeli žogo, četudi iz cunj, ogromno smo preigrali med dvema ognjema, kjer so bile punce odlične metalke žoge in dobro zbijale fante, precej smo igrali tudi odbojko. Tudi igrice kot ristanc, pismo, 'kraja zemlje', frnikulanje so bile pogosto na sporedu. Kopat smo se hodili na jez pri Hiralnici ali, kot smo rekli, v "sončno" (sončno kopališče) – večji in razmeroma globok tolmun, ki ga je izdolbla Jesenica nad Erlahovo žago. Na jezcu sem se naučil plavati, in to kar sam. Neko popoldne avgusta leta 1947 sem v najbolj globokem delu jezcu, kamor je hitro pritekala, poskušal plavati vzporedno s tokom, in splaval. Preplezal sem vso strugo potoka Jesenice od "sončne" do izliva potoka v Savo. Nekajkrat smo se šli kopat tudi v Čufarjevo kopališče na Jesenice, kjer so prirejali plavalne tekme. Fantje smo še šahirali med seboj in igrali druge družabne igre (volk in koza, špana, dama, človek ne jezi se, črni Peter, tarok, ...) kar na klopcah med vrtovi. Bili smo zelo družabni in tekmovalni. Po stanovanjih pa se nismo dosti shajali. Še najbolj sem se spoprijateljil z Nacetom Nagodetom, s katerim sva bila pozneje, v gimnaziji, tudi sošolca.

Smo pa poleti hodili tudi v Rovte, in sicer skupinsko nabirat borovnice. Zmenili smo se, da zjutraj zgodaj vstanemo in da gremo nabirat, in smo šli. Mama je pripravila malico: kuhan fižol s čebulo, kisom in oljem ter velik kos kruha, kar sva s sestro zmazala še predno sva začela z nabiranjem. Popoldne so nekatere punce prinesle domov tudi po več litrov

borovnic, odvisno od tega, na kako bogato frato so naletele. Če sem nabral dva litra na dan, je bil to zame podvig.

Jeseni leta 1945 sem začel hoditi v 3. a razred osnovne šole na Jesenicah, še ko smo stanovali na Hrušici. S Plavža je bilo veliko preprosteje hoditi v šolo. Slabe pol ure zmerne hoje in si bil že v šoli. Pot v šolo je še vedno vodila mimo od bombardiranja porušениh hiš, kar na človeka ni delovalo spodbudno in prijazno. Naslednje leto sem nadaljeval v 4. a razredu. V obeh razredih je bila moja razredna učiteljica gospa Marija Mokorel. Računal sem zelo dobro, prosti spisi pa so malo šepali, a sem vztrajno vadil. Z vajo sem polagoma pisal vse boljše. Na glas sem zvezno bral v drugem polletju četrtega razreda.

V dveh dneh pa sem se na pamet naučil Prešernov *Uvod h Krstu pri Savici*. Rečeno nam je bilo, da bomo jeseniški četrtošolci na šolski Prešernovi proslavi 8. februarja leta 1947 nastopili s skupinsko deklamacijo te pesmi in se s tem postavili, kako dobri učenci smo. Tako nekako sem razumel sporočilo učiteljice. Proslava v telovadnici se je uspešno začela, normalno tekla in četrti razredi smo prišli na vrsto, da se zberemo na katedru in na zaključku proslave skupno v en glas na pamet povemo pesem. Do sredine pesmi je šlo kar v redu, potem pa so eni začeli prehitevati, drugi zaostajati, en razred pa se pesmi sploh ni dobro naučil. Prišlo je do polomije. Za proslavo odgovoren učitelj Lado Razinger, ki je vodil tudi pevski zbor, v katerem sem pel, je razburjen pristopil h katedru in zavpil: "Dol, dol!" Hitro smo se umaknili s katedra in v zmešnjavi je bilo proslave hitro konec. Povem pa, da nam je že na predpripravah malo šepalo. Učitelji so vseeno mislili, da bomo recitacijo izpeljali brez napake, a ni šlo. Bilo bi boljše, da sploh ne bi nastopili. Na vse skupaj smo kmalu pozabili.

Veliko bolj prijeten pa je bil izlet pred pol leta v Završnico, to je še jeseni leta 1946. Tja smo šli po žir. Kamioni so nas pripeljali blizu jezera. Delavci in učitelji so razgrnili velike plahte pod bukve, ki so jih močno potresli in na plahtah se je nabralo ogromno žira. Učenci smo bolj gledali, kot pomagali. V glavnem so nam učitelji želeli pokazati, kako se nabira žir za industrijske namene. Zame to ni bilo nič novega. Na Hrušici smo tako nabirali češplje. "Češplje smo vsaj jedli, žir pa ...", sem nazaj grede razmišljal.

Četrti razred osnovne šole je bil zaključni razred. Če si želel v šoli napredovati, na primer iti naprej v gimnazijo, si moral narediti izpit. Učiteljica nam je povedala, da bo izpit iz slovenskega jezika in matematike: iz slovenščine bo prosti spis ali obnova po prebranem tekstu, iz matematike pa uporabne naloge z znanjem poštevanka in sklepnega računanja. Kar malo smo bili zaskrbljeni.

Nek dan junija leta 1947 smo že pridno sedeli v razredu in opravljali izpit. Iz slovenščine smo pisali samo narek. Profesorica slovenščine je počasi in pomenljivo narekovala tekst, mi pa smo morali pravilno postaviti vejice, pike, narekovaje, vprašaje, klicaje in velike začetnice. Nobenega prostega spisa torej ni bilo. Skrb je bila odveč. Pri matematiki pa smo morali rešiti uporabne naloge pisno in ustno. Matematiko je izpraševal profesor Silvo Breskvar*. Po pisni nalogi je sledilo ustno spraševanje. Sedel sem v klopi in čakal, kdaj bom vprašan. Kar tresel sem se, ker so bili že vsi vprašani, jaz pa ne. Mislim sem že, da nisem naredil, v resnici pa sem tako dobro pisal, da me ustno ni bilo treba vprašati.

Sledilo je vpisovanje v gimnazijo. Z Nacetom iz 4. b. sva se dogovorila, da se vpiševa v popoldansko izmeno. Tako bova imela več časa za učenje, to je zvečer, ko lahko potegneva v noč, in vse dopoldne. Uvrstili so naju v popoldanski 1. č razred.

Tako sem zaključil osnovno šolo in septembra začel hoditi v prvi razred Gimnazije Jesenice.

.....

* Prof. Silvo Breskvar (1902–1969); pozneje sem tega profesorja spoznal od blizu, ga obiskoval na njegovem domu v Ljubljani in o njem tudi pisal.

Decembra pa sem naredil veliko napako, pravzaprav nepremišljenost, ki bi me lahko stala življenja. A tega nisem mogel predvideti. Nisem namreč vedel za režim spuščanja vode na jezu pri Hiralnici. Ne vem tudi, kaj me je prav tisto dopoldne gnalo ven v mrzlo sneženo in ledeno zimsko pokrajino. Dobro sem se oblekel in obul in odšel raziskovat jez. Vedno sem šel v družbi, tokrat pa sam. Na jezu je bilo vse zaledenelo. Velike ledene sveče so visele na koncu jeza, ki sem jih občudoval. Vode v jezu skoraj ni bilo oziroma jo je bilo tako malo, da sem z lahkoto pod jezom prečkal Jesenico. Nekaj časa sem se zadrževal na drugi strani jezu in opazoval velike ledene bloke pod menoj in zaledenelo in snežno strugo, nato pa sem se po isti poti vrnil čez potok in odšel domov poln prijetnih občutkov, kako lepo ledeno zimsko pravljico sem občudoval.

Ko sem počasi hodil po potki proti Hiralnici, je nenadoma začelo močno bučati. Hipoma sem se obrnil in videl, kako z vso silo dere velika voda čez jez. Na žagi nad jezom so medtem, ko sem se že odpravljaj domov, odprli vodo in še ni prišla na jez. Če bi se zadrževal še nekaj časa pod jezom, bi voda butnila vame in me odtrgala od tal, odnesla in zabrisala v globino na ledene kamne ali špičaste ledene sveče in plošče. Najbrž bi bil zelo poškodovan ali pa bi celo utonil v ledeni vodi pod jezom. Nihče me ne bi mogel rešiti, saj daleč naokoli ni bilo žive duše. Bilo je tudi okoli poldneva. Ko sem zagledal vodni plaz, kako močjo drvi čez jez, me je kar stisnilo pri srcu. Takoj sem se zavedal, kako veliko napako sem naredil, kako zelo sem bil nepreviden. Doma o tem dogodku nisem upal črhniti besedice.

Na sliki sta stavbi, v kateri sem hodil v 3. in 4. razred osnovne šole (zdaj Gimnazija Jesenice) in 1. in 2. razred gimnazije (bivša Meščanska šola na Jesenicah). Fotograf neznan. Vir: splet.

V gimnazijo sem hodil skupaj z vozači iz zgornjesavskega predela, blejske in bohinjske strani in z radovljiškega konca. Iz prvega (č) razreda se spominjam nekaj priimkov: Šimenc (Vlasta) – Kranjska Gora, Pezdinik Franc ali Janez ('brihten' za dva, menda študiral medicino) – Dovje/Podkoren, Vidic – Bled, Brce (dobro risal živali) – Bled, Bocković-'Bocko' (priseljenc) – Žirovnica, Kocijančič (Klara, ki je bila ranjena pri eksploziji v

Meščanski šoli dne 29. 11. 1944, ko ji je odneslo del nosu, a ga je pri bežanju iz šole na stopnicah v šoku nezavedno pobrala, ves čas krčevito držala v roki, da ga ne izgubi, in so ji ga v jeseniški bolnišnici še pravočasno prišili nazaj; zaceljeno rano – brazgotino mi je pokazala) – Plavž, Sosič – dekleta iz Primorske, Koprivnikar, Paulin – dekletiči iz Hrušice itn.

Z Nacetom sva sedela v klopi v četrti vrsti. V razredu nas je bilo okoli 45 dijakov.

Slovenščino je učila profesorica Koblarjeva. Bila je zelo stroga. Posebno pri slovnici. Dobro smo morali znati sklanjatve in spregatve. Pri njej smo prvič pisali spis po prebranem tekstu. Prebrala nam je zgodbo o medvedu, ki si je zadrhl trn v nogo, in hruškah, ki jih je prinesel v zahvalo, mi pa smo morali napisati obnovo. Prvi tuj jezik je bila ruščina. Pozneje mi je veliko koristila. Še danes. Drugi tuj jezik pa je bila srbohrvaščina. Ni delala težav. Pri prirodoopisu smo obravnavali živalstvo, pri matematiki pa smo dobivali toliko domačih nalog na posebej natipkanih listih, predvsem ulomkov, da vseh nismo mogli sproti rešiti. Pri zgodovini smo se učili vse od praskupnosti, starega veka od starih Kitajcev, Egipčanov, Mezopotamcev, do Grkov in Rimljanov. Zelo zanimivi so bili grški miti. Pri Argonavtih smo omenili tudi Savo, Ljubljano in Vrhniko. Posebno sem si zapomnil profesorja zemljepisa, Ivana Muzloviča, kako dobro nam je pojasnil, kaj sta zemljepisna širina in dolžina. Bil je odličen šahist. Tudi jaz sem takrat že kar dobro igral šah. Telovadbo smo imeli malo v razredu, malo v telovadnici, malo zunaj. Zunaj smo igrali igre z žogo, v glavnem nogomet.

V drugem (c) razredu smo dobili nov predmet – fiziko, ki jo je poučeval profesor Silvo Breskvar. Vse, kar je povedal, je bilo kristalno jasno, razumljivo. Zelo živo nam je na primer razložil Pascalov zakon. Ko je prišel v razred, je moral na katedrski mizi ležati učbenik (M. Adlešič, *Fizika za nižje srednje in za strokovne šole*, I. del) z odprto stranjo, do kamor smo vzeli snov. V začetku je navadno vprašal nekaj dijakov, nato pa jemal snov naprej. Komaj sem čakal, da bi bil vprašan. Na vsa vprašanja sem znal odgovoriti. Fiziko sem imel najraje od vseh predmetov in imel oceno odlično.

Pri prirodoopisu smo obravnavali rastline, pri slovenščini pa smo imeli že govorne vaje in pisali proste spise. Ostali predmeti so potekali po ustaljenih tirnicah. Zgodovino pa nas je učila gospa Mokorelova, ki je medtem naredila izpit za predmetno učiteljico zgodovine. Zadnja snov, za katero se spomnim, da smo jo pri zgodovini obravnavali, je bila Karantanija in nato knez Kocelj, kajti sredi decembra 1948 sem se poslovil od jeseniške gimnazije. Preselili smo se v Šentpeter na Krasu, pozneje kraj Pivka, od koder sem se vozil z vlakom v Gimnazijo Postojna.

Zelo sem bil priden in vsestransko sem pomagal tisto zadnjo soboto popoldne na Jesenicah, ko smo s Plavža s kmečkim vozom vozili naše pohišstvo in druge reči na železniško postajo, kjer je na stranskem tiru stal poseben tovorni voz, na katerega smo naložili vse, kar smo imeli, celo drva. Vsega smo peljali tri vozove. Ko je peljal zadnji, sem se dvignil na voz in se postavil spredaj pokonci tako, da sem dal levo nogo na levo ojnico, desno nogo na desno ojnico, zadaj pa sem se z rokama prijel za vrvi. Polajnarjev Janez, ki je sedel za menoj na zabojih za knjige, je dal znak konju, da odrine. Bilo je že zvečer in zmrzovalo je. Z vozom smo odrinili od hiše in prišli na ledeno Gosposvetsko cesto. Konj je na ledu nenadoma potegnil (cuknil), meni je spodrselo in padel sem pod voz tako nerodno, da je prvo desno kolo začelo drseti čez mojo desno nogo. Ujel sem se za oje in nogo izvlekel izpod kolesa, sicer bi mi strlo vso nogo od gležnja do kolena. Konj se je hitro ustavil, a prepozno, nesreča se je že zgodila. Noga je bila tako poškodovana, da sem šel v šolo šele februarja naslednjega leta. Če ne bi bil priseben in nogo ob padcu na tla pravočasno izvlekel, bi voz peljal čez mene in ne vem, kaj bi se zgodilo. Hvaležen sem tudi dobri gospe Vilmi Penko, ki mi je več kot en mesec vsak dan dvakrat na rane in do kosti ogrebena gleženj in koleno noge polagala česnovne lupine, namočene v arnikovi tinkturi, kar mi je pomagalo, da so se rane bolje celile. Pozneje sem nogo precej razgibal, veliko tekal in igral nogomet. Nogo sem rešil, a posledice nesreče čutim še danes.

Kaj naj bi na kratko zapisal o teh treh letih ponovnega bivanja na Jesenicah. Predvsem, da so hitro minila, da je bilo veliko dogodkov in da sta me dva zelo močno prizadela in trdo opozorila, da mora biti človek previden in nase paziti na vsakem koraku, da se kaj slabega ne pripeti. Vendar si lahko še tako previden - in se zgodi. Čeprav je prišla svoboda, pa se mi zdi, da so bila ta leta vsaj zame manj nabita s čustvi in veseljem, manj izrazita, živahna in zanimiva kot leta prej. Niso bila tako navdušujoča, kot bi morala biti. Ne znam pojasniti, zakaj. Nekaj zagotovo veje iz okupacijskega čas, ki me je kot nežnega otroka preveč oplazil in zato zresnil. Videl in vedel sem za stvari, ki jih kot otrok ne bi smel. V meni je ostalo zakopano. Precej reči si nisem znal pojasniti: zakaj je človek sovražen človeku, zakaj človek ubija človeka, namesto da bi mu bil prijatelj in mu raje pomagal, zakaj so zmetali bombe na Jesenice, zakaj so streljali talce na Belem Polju, zakaj je moralo umreti sedem deklic in učiteljica v eksploziji v Meščanski šoli, zakaj Habjanič s palico pretepa ženo in svoje otroke in tako naprej in naprej.

Bilo je nekaj izletov do Planine pod Golico, gostilne Kopišar, na Španov vrh in še kaka hoja na hribe v okolici, nekaj obiskov do sorodnikov na Jesenicah, v Škofji Loki in Ljubljani, ogled kakšne nogometne tekme pod Mežakljo (na primer NK Joža Gregorčič: Varaždin = 1:4), ogled Balkanjade v Ljubljani (kjer sva si v Tivoliju z očetom, ki je bil svoj čas sokol, ogledala tekmovalne vaje orodnih telovadcev Balkana – enkratno doživetje), ogled nekaj filmov v kinodvorani na Jesenicah (Konjiček Grbavček in še ena lepa ruska filmska pravljica), branje kake preproste knjige, igranje nogometa z vrstniki na igrišču pri Savi ob Kurilnici, šahiranje s fanti na klopcah med našimi vrtovi, skrb za kurjavo v mrzlih mesecih doma, pomoč mami na vrtu in pri nabavi hrane, pa vsakodnevna hoja v šolo in nazaj – in čas se je povsem zapolnil.

Ja, ja, živeli smo še na karte. UNRRA paketov nismo dobivali. Prebijali smo se. Jesti črn kruh iz enotne moke je bil že privilegij, vsaj za našo družino. Kako ne bi bil resen, če sem bil živa priča takih stvari.

Kaj nam bo prinesla nova selitev družine v nov kraj, med nove ljudi, ali gremo na boljše ali slabše. Kdo neki bi to vedel. Na Jesenicah smo bili radi. Ne bi odšli, če ne bi morali. Služba je služba. Družina pa družina in odvisna od službe.

Optimistično smo odšli na novo pot. Božič 1948 smo skromno že dočakali v novem dvosobnem stanovanju v Pivki, Hrastje 53, spet v razmeroma veliki železniški hiši nasproti železniške postaje. Tudi to stanovanje ni bilo posebno toplo. A ga je ogrelo toplo srce moje zlate mame, ki nam je iz drobnarij znala načarati vse mogoče, od hrane do obleke.